

BOJE DRUHEJ SVETOVEJ VOJNY NA JUHOZÁPADNOM SLOVENSKU V SPOMIENKACH PRIAMYCH ÚČASTNÍKOV, PRÍSLUŠNÍKOV ČERVENEJ ARMÁDY. MEMOÁROVÁ LITERATÚRA AKO VOJENSKOHISTORICKÝ PRAMEŇ. 2. ČASŤ¹

~~~~~
Pavol ŠTEINER

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Katedra muzeológie
Hodžova 1
949 01 Nitra
psteiner@ukf.sk
ORCID: 0000-0002-8752-4813
SCOPUS Author ID: 57203902602
WOS Researcher ID: AAL-6467-2020

ŠTEINER, Pavol. *Combats of world war II in southwestern Slovakia in the memoirs of participants, members of the Red Army. Memoir literature as a source of military-historical research 2.* In *Studia Historica Nitriensia*, 2021, vol. 25, no. 2, pp. 477-494, ISSN 1338-7219, DOI: 10.17846/SHN.2021.25.2.477-494.

The memoir literature can be used as a basic historical source besides the archival documents. Even combats of the final phase of the world war II in southwest Slovakia can use some of such books. There are several groups of Soviet authors: Generals (Matvei V. Zakharov, Issa A. Plijev) were largely responsible for leading Soviet military operations in this area. They offer their point of view, seen from their commanding positions, focusing on operational problems, sometimes denying their failures, sometimes overestimating their own contributions. The other group of authors (Dmitri F. Loza, E.-N. Leonid S. Loginov, Gagni B. Uladjiev) consist of non-commanding officers and common soldiers. They report of their experiences much more common way, recording their everyday problems, fears, opinions. Sometimes they reveal many operational details that enable us to see several tactical features of combats that had taken place more than seventy years ago.

Kľúčové slová: druhá svetová vojna; juhozápadné Slovensko; memoárová literatúra; M. V. Zacharov; I. A. Plijev; S. Ch. Ajnutdinov; D. F. Loza; A. V. Sverdlov; K. A. Jevstignejev; R. J. Malinovskij;

Keywords: World War II; Southwestern Slovakia; Memoir Literature; M. V. Zakharov; I. A. Plijev; S. K. Aynutdinov; D. F. Loza; A. V. Sverdlov; K. A. Evstignejev; R. J. Malinovski;

---

¹ Predložená štúdia organicky nadväzuje na štúdiu venovanú memoárom nemeckých pamätníkov: ŠTEINER, Pavol. Boje druhej svetovej vojny na juhozápadnom Slovensku v spomienkach priamych účastníkov, príslušníkov nemeckého Wehrmachtu. Memoárová literatúra ako vojenskohistorický prameň. In *Studia Historica Nitriensia* 23, 1/2019, s. 171-192. Príspevok je jedným z výstupov projektu APVV-17-0199: Kultúrny produkt regionálneho múzea v kontexte objektívnej spoločenskej potreby: Život v totalite v rokoch 1939 – 1945.

Úvod

Spektrum memoárov príslušníkov Červenej armády, ktorí sa priamo zúčastnili na bojoch na juhozápadnom Slovensku, je podstatne odlišné od tých, ktoré po sebe zanechali vojaci a dôstojníci nemeckého Wehrmachtu. V prvom rade, na rozdiel od Sovietov, nemeckí autori žili a písali v demokratickom ovzduší povojnovej SRN. To im nebránilo v kritickom prístupe, a ak aj fakty miestami skreslili, bol to iba dôsledok slabšej informovanosti, prípadne snaha podať problematické udalosti vo svoj prospech.

Sovietski autori memoárov museli zohľadňovať danosti režimu, ktorého súčasťou boli. Boľševická a neskôr komunistická ideológia prísne limitovali aj možnosti objektívneho podávania vojnových udalostí. Napriek svojej monolitnosti sa však postupne vyvíjala a v tomto kontexte môžeme pozorovať viacero fáz, kopírujúcich vývoj režimu v závislosti od striedania jeho vedúcich osobností.

Klasickým príkladom takéhoto vývoja sa stal konflikt medzi maršalmi G. K. Žukovom a V. I. Čujkovom. Vypukol po tom, ako si Čujkov dovolil skritizovať Žukovovu stratégiu útoku na Berlín, čo sa bývalému najvyššiemu predstaviteľovi Červenej armády vonkoncom nepáčilo.² Ich spor sa však datuje až do začiatku 70. rokov, keď už Žukov nebol nedotknuteľným hrdinom ako za čias J. V. Stalina či N. S. Chruščova. Na čele strany a štátu vtedy stál L. I. Brežnev a práve jeho éra sa vyznačuje výrazným nárastom počtu vydaní titulov memoárovej literatúry sovietskych veliteľov.

Memoáre príslušníkov Červenej armády

Udalosti z južného úseku východného frontu v rokoch 1944 a 1945 stáli v sovietskej odbornej a memoárovej literatúre dlho v tieni strategicky dôležitejšieho varšavsko-berlínskeho smeru. Budapešťiansko-viedenský smer, ktorý sa týkal aj nášho územia, sa dovtedy zmieňoval iba okrajovo, v rámci väčších syntetických prác. Zlom nastal až v polovici 60. rokov. Všetko odštartovalo vydanie dvoch publikácií s rovnakým obsahom: *Osvobození Československa Rudou armádou 1944/1945* a *Oslobodenie Československa*.³ V nadväznosti na tieto práce a aj v súvislosti so zmiernením ideologického tlaku komunistického režimu v Československu 60. rokov prišlo na rad aj vydávanie pamätí priamych účastníkov týchto bojov. Istú zásluhu na tomto procese mali i viaceré osobnosti odboja, ktoré sa v tom čase vracali po rokoch perzekúcií späť do verejného života, napr. G. Husák či L. Svoboda. V porovnaní s predchádzajúcim obdobím stalinizmu a poststalinizmu sa začala éra relatívne objektívnejšieho prezentovania vojnových dejín Československa, hoci stále pod prísny cenzorským dohľadom všemocnej strany.

Je zaujímavé, že práve Brežnevova éra poskytla priestor na publikovanie memoárov priamych účastníkov Veľkej vlasteneckej vojny, a to nielen v Sovietskom zväze, ale aj v satelitných štátoch, teda aj v ČSSR. Nemenej interesantné je

² ČUJKOV, Vasilij Ivanovič. Koniec tretej ríše. Bratislava: Obzor, 1967, s. 107-110; ŽUKOV, Georgij Konstantinovič. Vospominanija i razmyšlenija. Moskva: Olma-Press, 2002, s. 274-275.

³ BENČÍK, Antonín a kol. *Osvobození Československa Rudou armádou 1944/1945*. Praha: Naše vojsko, 1965; GRYLEV, A. N. – GURKIN, V. V. – MOROZOV, V. P. – RYŽAKOV, A. F. *Oslobodenie Československa*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1966.

sledovať, ako režim v Československu ďalej selektoval diela, ktoré medzitým vychádzali v ZSSR. Z tohto prvého obdobia pochádzajú najzásadnejšie publikácie I. A. Plijeva a M. V. Zacharova a niekoľko ďalších kníh spomienok nižších veliteľských kádrov.

Po Brežnevovej smrti v 80. rokoch vyšlo niekoľko ďalších titulov opisujúcich boje na juhozápadnom Slovensku. Ide hlavne o spomienky príslušníkov letectva, tankových vojsk a Dunajskej flotily S. N. Grečka, I. S. Lykova, M. A. Nikolajeva a A. V. Sverdlova.

Po prestávke v 90. rokoch sa opäť začali objavovať tituly, ktoré nás budú zaujímať, po roku 2000. Z hľadiska vypovedacej hodnoty majú najvyššiu cenu, pretože už vyšli bez cenzorských zásahov a dajú sa považovať za najspoľahlivejšie, a to aj ak pripúšťame istú dávku subjektivity (S. Ch. Ajnutdinov, L. S. Loginov, D. F. Loza, G. I. Obaturov, G. B. Uladžijev).

V súvislosti s memoárovou literatúrou 2. svetovej vojny na našom území sa často spomína meno maršala R. J. Malinovského, veliteľa 2. ukrajinského frontu. O ňom je známe, že na rozdiel od väčšiny svojich kolegov, veliteľov frontov, po sebe nezanechal žiadne spomienky s výnimkou autobiografického románu o svojich osudoch počas 1. svetovej vojny⁴. Jeho dcéra v rozhovore pre istý slovenský denník uviedla, že keď sa ho raz spýtala, prečo nespíše svoje pamäti, odpovedal jej vraj: „*Nech klamú iní.*“⁵

Vo všeobecnosti sa knihy pamäti sovietskych vojakov publikované za sovietskeho režimu držia istých šablón. Autor opisuje v rôznej miere svoje zážitky a väčšinou sa ich snaží zaradiť do sledu frontových udalostí. V tomto smere treba poznamenať, že memoáre vysokých dôstojníkov bývali často dielom celého tímu spolupracovníkov, ktorí vykonávali archívny výskum, rešerše publikácií; samotní „autori“ prispeli vlastnými postrehmi, prípadne zápiskami. K povinným vsuvkám patrili zmienky o politickej, ideologickej práci v jednotkách, vyzdvihovanie zásluh a hrdinstva členov strany⁶ a Komsomolu⁷. Z literárneho hľadiska sa nedá nevšimnúť snaha o prelinanie subjektívnych zážitkov s objektívnymi informáciami o bojoch.

Z uvedených príčin sa tieto práce nečítajú vždy ľahko. Čitateľ sa musí odozobniť od ideologického rozmeru textu, starostlivo rozlišovať overiteľné fakty, možné aj nemožné.

Informačne podstatne lepšie sú na tom publikácie, ktoré vyšli po rozpade ZSSR. Nebývajú poznačené cenzúrou, zato však niekedy obsahujú určitý podiel informačného balastu. Často ide o reedície starších diel alebo publikovanie spomienok, ktoré dovtedy vyjsť nemohli.

⁴ MALINOVSKIJ, Rodion Jakovlevič. Soldaty Rossii. Moskva: Vojenizdat, 1988. ISBN 5-203-00102-2.

⁵ MARAČKOVÁ, Anna. Maršal Malinovskij oslobodzoval pred 70 rokmi Levice a mestá na Slovensku. Dostupné na: <https://mylevice.sme.sk/c/7652937/marsal-malinovskij-oslobodzoval-pred-70-rokmi-levice-a-mesta-na-slovensku.html>, 2. 6. 2019.

⁶ Všeľvzbová komunistická strana (boľševikov), v roku 1952 premenovaná na Komunistickú stranu Sovietskeho zväzu.

⁷ Komunistický zväz mládeže, mládežnícka organizácia VKS(b) a KSSZ.

Matvej Vasilievič Zacharov

Pri absencii memoárov maršala Malinovského sú spomienky náčelníka jeho štábu akousi náhradou pohľadu najvyššieho veliteľa spojeneckých vojsk na sledovanom území. Zacharov vykonával od decembra 1942 funkciu náčelníka štábu viacerých frontov. V 2. ukrajinskom fronte pôsobil v hodnosti generálplukovníka od jeho vzniku v októbri 1943⁸ až do konca vojny v Európe. Potom nasledoval Malinovského v rovnakej úlohe aj vo velení zabajkalského frontu. Po vojne vykonával viaceré funkcie v generálnom štábe, velil leningradskému vojenskému okruhu aj sovietskym okupačným vojskám vo východnom Nemecku a v roku 1959 ho povýšili na maršala Sovietskeho zväzu. V rokoch 1960 – 1963 bol náčelníkom generálneho štábu, ale musel odstúpiť pre nezhody s N. S. Chruščovom. Po Chruščovovom odchode v roku 1964 sa do tejto funkcie vrátil a zároveň sa stal aj prvým námestníkom ministra obrany, ktorým bol vtedy jeho bývalý nadriadený maršal Malinovskij. V roku 1967 pôsobil ako poradca egyptskej armády. Zomrel v roku 1972, keď vykonával funkciu generálneho inšpektora ministerstva obrany.⁹

V roku 1970 prispel svojimi spomienkami do zborníka pamäti „9. mája 1945. goda. Vospominanija“ spolu s takými osobnosťami ako G. K. Žukov, I. S. Konev či K. K. Rokossovskij. Jeho príspevok sa volá „Ot Budapešta do Pragi“ a mapuje obdobie od jesene roku 1944 do kapitulácie Nemecka.¹⁰

Zo svojej pozície náčelníka štábu frontu podrobne analyzuje plánovanie a vykonanie každej z operácií v uvedenom časovom úseku so zreteľom na jednotlivé armády frontu. Ten v Zacharovovom podaní funguje ako sprostredkovateľ medzi Stavkou – hlavným stanom najvyššieho velenia – a podriadenými armádami. Jeho geografický záber odráža kompetencie náčelníka štábu frontu, ktorý zodpovedal za niekoľko sto kilometrov dlhú líniu od nízkotatranského hrebeňa po Budapešť.

Jadro prvej polovice jeho spomienok tvoria informácie o bojoch o Budapešť. Práve tu akcentuje direktívy Stavky, ktoré 2. a 3. ukrajinskému frontu neustále zdôrazňovali vojenskostrategickú a politickú dôležitosť dobytia mesta. V súvislosti s bitkou o hlavné mesto Maďarska sa špeciálne venuje bojom na hrnskom predmostí počas nemeckej operácie Südwind.¹¹ Boje opisuje veľmi stručne, dokonca aj s takou faktografickou chybou, ako je smer nemeckého útoku, ktorý bol podľa jeho slov vedený od Komárna.¹² Na dokumentáciu hrdinstva sovietskych vojakov na predmostí vyberá epizódu boja 1. práporu 27. gardovej tankovej brigády v obci Kamenný Most, za ktorú dostal veliteľ jednotky kapitán I. K. Pasynok Zlatú hviezdu Hrdinu Sovietskeho zväzu. Tento výber je veľmi zvláštny, pretože v tej istej operácii sa vyznamenali aj príslušníci tankovej čaty podporučíka

⁸ Malinovskij sa stal jeho veliteľom až v máji 1944, dovtedy mu velil maršal I. S. Konev.

⁹ Velikaja otečestvennaja vojna 1941 – 1945. Moskva: Sovjetskaja enciklopedija, 1985, s. 282.

¹⁰ ZACHAROV, Matvej Vasilievič. Ot Budapešta do Pragi. In 9. mája 1945. Vospominanija. Moskva: Nauka, 1970. Dostupné na: <http://militera.lib.ru/memo/russian/9may/06.html>, 7. 6. 2019. Nečíslované.

¹¹ Ofenzívu Nemci pôvodne plánovali ako pokus o znovuzískanie Budapešti, ale nemecko-maďarská posádka kapitulovala niekoľko dní pred začiatkom operácie Südwind.

¹² V skutočnosti Nemci zaútočili zo severozápadu, teda v širšom zmysle od Nových Zámok.

I. S. Deputatova z 36. gardovej tankovej brigády, ktorí boli vyznamenaní až deviatimi Zlatými hviezdami.¹³ Tých však Zacharov nespomína...

Je možné, že na túto epizódu nespomínal v najlepšom. Porážka 7. gardovej armády na hrnskom predmostí mala za následok zdrvivú kritiku velenia 2. ukrajinského frontu zo strany Stavky.¹⁴ V rovnakom roku ako Zacharovove pamäti vyšla aj rozsiahla publikácia „Osvoboždenije Jugo-Vostočnoj i Centralnoj Evropy vojskami 2-go i 3-go Ukrainkich frontov 1944 – 1945“, ktorá tiež nešetřila kritikou rôzne stupne velenia za straty pri operácii Südwind. Na „vyváženie“ však uvádza činy Deputovovej čaty.¹⁵ Zacharovov postoj k týmto udalostiam teda môžeme interpretovať ako snahu o vyhnutie sa nepríjemnej téme.

Priebeh ďalších bojov na juhozápadnom Slovensku už má v Zacharovových pamätiach viac-menej charakter strohých poznámok a štatistických údajov. Za zmienku stoja informácie o prítomnosti velenia frontu na pozorovateľni 27. gardového streleckého zboru pri Leviciach ráno 25. marca pri začatí Bratislavsko-brnianskej operácie a o preložení štábu frontu 14. apríla do Modry.

Celkovo sú Zacharovove memoáre príliš schematické a neposkytujú takmer žiadne údaje, ktoré by sa nedali získať z iných zdrojov. Pri autorovom postavení je to dvojnásobne zarážajúce. Pozorný čitateľ má z celého textu dojem, akoby si starnúci maršal iba chcel splniť povinnosť zanechať spomienky, ale zároveň nechcel jatriť staré rany. Možno ho inšpiroval osobný postoj bývalého nadriadeného – maršala Malinovského: „Nech klamú iní...“

Issa Alexandrovič Plijev

Podstatne pestrejšie čítanie predstavuje dielo generála I. A. Plijeva, pôvodom Osetínca. V Červenej armáde sa vypracoval na popredného špecialistu na využitie jazdy v modernom vojenstve. Podieľal sa na budovaní vyšších celkov kavalérie a ich prepájaní s obrnenými jednotkami, čo mu v októbri 1944 umožnilo prevziať velenie nad jazdeckou mechanizovanou skupinou,¹⁶ ktorá od konca januára 1945 používala čestný prívlastok „gardová“. V jej čele viedol útočné aj obranné boje na juhozápadnom Slovensku od konca decembra 1944 do začiatku apríla 1945, keď sa bojová činnosť preniesla na Moravu. V lete ešte stihol v rovnakej funkcii prispieť k likvidácii japonských síl v Mandžusku. Po vojne zastával vysoké štábne hodnosti v armádach a vojenských okruhoch. Súčasťou „veľkých“ dejín sa stal ešte raz, keď v rokoch 1962 a 1963 velil sovietskemu kontingentu na Kube vrátane obdobia tzv. kubánskej krízy. Po návrate do vlasti opäť zastával vysoké veliteľské a kontrolné pozície. Zomrel v roku 1979.¹⁷

¹³ ŠTEINER, Pavol. Deväť zlatých hviezd. Hrdinovia alebo náhodný výber propagandy? Tanková čata podporučíka Deputatova v obrane hrnského predmostia. In *Studia Historica Nitriensia*, 2013, roč. 17, č. 1, s. 54-68.

¹⁴ SOKOLOV, Boris Vadimovič. Maršal Malinovskij. Moskva: Novyj chronograf, 2016, s. 512-514.

¹⁵ Osvoboždenije Jugo-Vostočnoj i Centralnoj Evropy vojskami 2-go i 3-go Ukrainkich frontov 1944 – 1945. Moskva: Nauka, 1970, s. 538-539.

¹⁶ Celok na úrovni armády pozostávajúci zo šiestich jazdeckých divízií, pričom každá mala vo svojom stave jeden tankový pluk.

¹⁷ Velikaja otečestvennaja vojna 1941 – 1945. Moskva: Sovjetskaja enciklopedija, 1985, s. 563.

Patrí k nemnohým vysokým veliteľom Červenej armády, ktorí po sebe zanechali viac než len povinný jeden titul pamäti. Okrem knihy „V bojach za osvoboždenie Vengrii, Rumynii, Čechoslovakii“,¹⁸ ktorá vyšla v roku 1971, spísal svoje vojnové zážitky a skúsenosti aj v knihách „Čerez Gobi i Chingan“ a „Dorogami vojny“.¹⁹

Nás, prirodzene, najviac zaujíma prvý menovaný titul. Plijev začína svoje rozprávanie v lete 1944, keď sovietske vojská vstúpili do Rumunska, a končí oslobodením Prahy. Pomerne značný priestor venuje opisu udalostí na území Slovenska. Všetky udalosti dosť presne zasadzujú do kontextu diania na širšom fronte, než bol akčný rádius jeho jazdecko-mechanizovanej skupiny. To svedčí o zjavne výdatnej pomoci asistenta alebo viacerých asistentov, ktorí mu vypracovali situačný sumár ku konkrétnym dňom. Ide totiž o dostatočne presné opisy bojových okolností, ktoré si určite vyžadovali výskum dokumentov v centrálnom archíve ministerstva obrany. Len ťažko si možno predstaviť armádneho generála Plijeva v pokročilom veku, ako študuje archívne dokumenty...

Akokoľvek sa Plijevova kniha rodila, výsledkom je celkom pútavý text. V ňom sa plynulo prelínajú zásadné fakty s generálovými zážitkami a postrehmi. Pozitívny dojem zaiste umocňuje aj podávanie informácií v prvej osobe, čo čitateľa nevdojak vŕhne do deja. Plijev takto skicuje pútavý obraz rýchleho presunu svojej jazdecko-mechanizovanej skupiny k Šahám a Leviciam 23. decembra 1944 a tuhé obranné boje na južnom úpätí Štiavnických vrchov.²⁰

Nasledujúca kapitola má príznačný názov „Ot Grona k Malym Karpatam“ a mapuje obdobie prvých štyroch mesiacov roku 1945. Zvlášť sa venuje udeľeniu čestného prídومku „gardová“ svojej skupine. Zdôrazňuje vlastné zásluhy, čo dokladá aj plnou citáciou príslušného Stalinovho rozkazu, kde sa objavuje práve jeho meno.²¹

Tu sa dostávame k výraznému charakterovému rysu generála Plijeva, ktorý v knihe viackrát vypláva na povrch. Možno to bolo jeho kaukazskou náturou, ale na rozdiel od ostatných sovietskych generálov a maršalov sa často neskromne opisoval ako sám, neohrozený v prvej línii vydával rozkazy a pričiňoval sa o úspechy operácií. V tom sa nápadne podobá na nemeckých tankových veliteľov, ako bol napr. H. Guderian, ktorí tiež nešetrili samochválou o vlastnej statočnosti na čele svojich jednotiek.

Podrobne sa Plijev venuje svojim taktickým zásahom 27. a 28. marca pri Pozbe a Dolnom Ohaji. Výslovne tu uvádza, že osobne prišiel riešiť uviaznutie postupu svojich jednotiek.²² Zjavne preháňa, keď píše, že práve jeho zásah – privolanie leteckej a delostreleckej podpory – zlomil odpor protivníka a umožnil ďalší postup. V skutočnosti v oboch prípadoch pomohlo najmä vymanévrovanie nemeckých

¹⁸ PLIJEV, Issa Alexandrovič. V bojach za osvoboždenie Rumynii, Vengrii, Čechoslovakii. Ordžonikidze: Ir, 1971.

¹⁹ PLIJEV, Issa Alexandrovič. Čerez Gobi i Chingan. Moskva: Vojenizdat, 1965; PLIJEV, Issa Alexandrovič. Dorogami vojny. Moskva: Kniga, 1985.

²⁰ PLIJEV, V bojach za osvoboždenie Rumynii, s. 98.

²¹ PLIJEV, V bojach za osvoboždenie Rumynii, s. 103-104.

²² PLIJEV, V bojach za osvoboždenie Rumynii, s. 112-114.

jednotiek rýchlym obchvatom po krídle.²³ To, že si Plijev „prispôboval“ fakty, dosvedčuje aj bežná prax, podľa ktorej si leteckú a delostreleckú podporu mohol vyžiadať ktorýkoľvek veliteľ zboru či divízie. Okrem toho v inkriminovaných dňoch začalo podporné delostrelectvo výrazne zaostávať za postupujúcimi jazdeckými a mechanizovanými jednotkami a nemohlo im poskytovať okamžitú podporu.

Bizarný nádych má Plijevom opisovaná epizóda s mladším seržantom A. D. Ponomarjovom. Ten sa 28. marca pri pokuse o prieskum obrany protivníka v Úľanoch nad Žitavou dostal do nemeckého zajatia. Vojaci Wehrmachtu ho poliali benzínom a zapálili. Po dobytí obce sovietski vojaci našli jeho obhorené telo, spísali o jeho čine záznam a navrhli ho na Zlatú hviezdu Hrdinu Sovietskeho zväzu in memoriam. Aj ju dostal, no v skutočnosti nezomrel, ale prežil.²⁴ To sa však už do návrhu na vyznamenanie nedostalo. O Ponomarjovom osude teda ani vyše dvadsaťpäť rokov po vojne Plijev nevedel a ospieval jeho hrdinskú smrť, ku ktorej nedošlo.²⁵

Z ďalších Plijevových faktografických omylov možno spomenúť nesprávne údaje o jednotkách a oslobodení niektorých obcí a miest. Napríklad uvádza, že jednotky jeho 4. gardového jazdeckého zboru bojovali o Šurany.²⁶ V skutočnosti sa ale tento zbor tesne pred mestom stočil na juh a nikdy ním neprešiel. Šurany oslobodila 6. gardová výsadková divízia 7. gardovej armády.²⁷ Plijev očividne vychádzal z pôvodného rozkazu pre 4. zbor, podľa ktorého mal o Šurany bojovať.

Napriek viacerým omylom, ktoré sa však dajú identifikovať až po detailnom štúdiu archívnych dokumentov, sa dajú pamäti generála Plijeva pre svoju autenticnosť považovať za jeden z najdôležitejších memoárových prameňov pre poznanie priebehu oslobodenia juhozápadného Slovenska. Pre slovenského čitateľa ale kniha zostáva ťažko dostupná. Nikdy totiž nebola preložená do slovenčiny ani češtiny. Ide o nepochopiteľný paradox. Mnohé knihy spomienok sovietskych veliteľov sa dočkali prekladu, najmä v známej edícii Memoáre, dokonca aj tie, ktoré sa územia Československa vôbec netýkali, nie však Plijevove. Pritom sú veľmi obsažné a ani za predchádzajúceho politického režimu v Československu im cenzúra nemala čo vyčítať.

Sergej Chusajnovič Ajnutdinov

Bol zástupcom veliteľa 375. streleckej divízie pre politické veci, teda predstaviteľom režimu dozerajúcim na činnosť vojenského štábu. Hoci postavenie týchto politických „komisárov“ už na konci vojny nebolo ani zďaleka také silné ako v roku 1941, funkcia stále predstavovala značnú moc a vplyv. S divíziou prešiel celú vojnu od jej začiatku až do konca. Na území Slovenska strávil takmer päť mesiacov a napriek svojmu zaradeniu sa občas dostával do nebezpečných

²³ ŠTEINER, Pavol. Babylon armád 2 (Boje medzi Hronom a Váhom, február – apríl 1945). Bratislava: Magnet Press, 2019, s. 74-75.

²⁴ ŠTEINER, Pavol: Živý/mŕtvy Alexej Dmitrijevič Ponomarjov. In *Studia Historica Nitriensia*, 2017, roč. 21, č. 2, s. 450-458.

²⁵ PLIJEV, V bojach za osvoboždenije Rumynii, s. 114-115.

²⁶ PLIJEV, V bojach za osvoboždenije Rumynii, s. 118.

²⁷ ŠTEINER, Babylon armád 2, s. 85.

situácií. Ajnutdinov napísal v šesťdesiatych až osemdesiatych rokoch tri knihy spomienok, titul „V pamjati i v serdce“ vyšiel až v roku 2000.²⁸

Ajnutdinovove memoáre väčšinou pozostávajú z mozaiky hrdinských historiek príslušníkov divízie. Autor ako politický pracovník v armáde mal povinnosť takéto záznamy zbierať a propagandisticky ich využívať na pozdvihnutie morálky mužstva. Nečudo teda, že ich mal v zásobe také množstvo. Okrem toho sa snaží o opis bojovej situácie na širšom fronte zboru a armády. Tu však udáva množstvo nepresných údajov, napríklad s číslami jednotiek protivníka, ale aj vlastných oddielov narába veľmi „voľne“. Text prekladá značným počtom ideologických vsuviek, napríklad zdôrazňuje príslušnosť toho-ktorého vojaka ku komunistickej strane či Komsomolu, nezabúda ani na kritiku západných spojencov. Myslenie boľševického politruka sa v ňom zjavne hlboko zakorenilo a pretrvávalo ešte aj po páde režimu, ktorému slúžil.

Aby však nevznikol dojem, že sa Ajnutdinovova kniha nijako nedá využiť, treba uznať, že obsahuje aj historiky, ktoré nám dovoľujú nahliadnuť do každodenného života štábného dôstojníka. Najfarbistejšie opisuje svoj zážitok, keď počas nemeckého útoku na hronské predmostie vo februári 1945 s divíziou ustupoval za Hron. Jeho 375. strelecká divízia bola vtedy súčasťou 25. gardového streleckého zboru. Ten sa po prvom nemeckom útoku smerom na Štúrovo ocitol takmer úplne odrezaný od svojich jednotiek a musel sa na vlastnú päsť, často chaoticky, prebíjať z obkľúčenia. Ajnutdinov podrobne rozpráva, ako v štábnom aute tesne unikol pred útočiacou nemeckou pechotou a našiel záchranu v delostreleckom postavení vlastných jednotiek.²⁹

Pri rozprávaní tejto eskapády sa autor v texte zrejme nechtiac preriekol a prezradil zaujímavé detaily. On, vysoký politický pracovník Červenej armády v hodnosti plukovníka, mal vlastného ordonanca, koňa a dokonca aj vojaka, ktorý sa mu o koňa staral! Vidno, že sovietski dôstojníci pri svojom ťažení Európou veľmi ochotne preberali maniere „buržoázných“ armád... Koniec koncov, o tejto ideologickej „úchylke“ sa kriticky zmieňujú aj zachované štábne dokumenty.³⁰

Ajnutdinovove pamäti môžeme hodnotiť ako zaujímavý doplnok informácií o bojoch na juhozápadnom Slovensku. Ich hodnota spočíva predovšetkým v opise mikroosudov jednotlivcov, čo nám umožňuje nahliadnuť do života vojakov a dôstojníkov Červenej armády na našom území.

Dmitrij Fiodorovič Loza

Z doteraz známych memoárov sovietskych vojakov bojujúcich na sklonku vojny na juhozápadnom Slovensku sa svojou podrobnosťou a presnosťou vyníma kniha „Tankist na inomarke“ ukrajinského tankistu Dmitrija Lozu. Počas vojny bojoval v radoch 46. gardovej tankovej brigády. Na Slovensku sa v roku 1944 zúčastnil na decembrových bojoch medzi Ipľom a Hronom a na začiatku roku 1945 na útoku od Štúrova smerom na Nové Zámky a Komárno. Potom sa už do bojov

²⁸ AJNUTDINOV, Sergej Chusajnovič. V pamjati i v serdce. Jekaterinburg: GIPP „Uraľskij rabočij“, 2000.

²⁹ AJNUTDINOV, V pamjati i v serdce, s. 327-328.

³⁰ ŠTEINER, Pavol. Babylon armád 1 (Boje medzi Ipľom a Hronom, zima 1944 – 1945). Bratislava: Magnet Press, 2018, s. 93.

na našom území nezapojil. V apríli bol medzi prvými sovietskymi vojakmi, ktorí vstúpili do Viedne. Po kapitulácii Nemecka sa podobne ako väčšina príslušníkov 2. ukrajinského frontu podieľal na porážke Japoncov v Mandžusku. V 50. rokoch sa stal učiteľom na Vojenskej akadémii M. V. Frunzeho. V tejto funkcii dosiahol hodnosť plukovníka. Do zálohy odišiel v roku 1967 a zomrel v roku 2001.³¹

Hoci bol literárne činný už od konca šesťdesiatych rokov, najväčší prínos znamenali jeho knihy a zaznamenané rozhovory s historikmi na sklonku života. Brigáda, v ktorej slúžil, bola totiž takmer kompletne vybavená vozidlami dodávanými západnými spojencami. Sám Loza bojoval najprv na britskom pechotnom tanku A 12 MkII Matilda a neskôr na americkom M4A2 Sherman. To preňho za sovietskeho režimu znamenalo istý handicap, keďže počas studenej vojny nebolo v ZSSR vhodné zvyrazňovať význam spojeneckých dodávok. Aj preto Loza od konca 90. rokov ochotne sumarizoval svoje skúsenosti s britskou a americkou technikou.

Kniha „Tankist na inomarke“ vyšla až v roku 2005, po autorovej smrti.³² Slovo „inomarke“ je skratkou výrazu „inostrannaja marka“ – zahraničná značka. Názov tak plne vystihuje prínos Lozových spomienok. Rozprávania sa začínajú v lete 1943 na Ukrajine, keď jeho jednotka používala tanky Matilda II. Britské stroje však sovietski tankisti nemali vo veľkej obľube, preto uvítali v roku 1944 prezbrosenie na americké Shermany, ktoré podstatne viac vyhovovali ich naturelu aj požiadavkám boja na východnom fronte.

Lozovo rozprávania má charakter vybraných epizód, zážitkov. Jednotlivé kapitoly na seba bezprostredne chronologicky nenadväzujú, niektoré dokonca ani chronologický sled nerespektujú. Hoci sa autor snažil zasadiť príbehy do kontextov jednotlivých operácií, pripája dokonca mapu bojiska medzi Ipľom a Hronom a miestami cituje rozsiahlejšie encyklopedické diela, čitateľ si len ťažko dokáže urobiť celkový plastický obraz o situácii.

Máme šťastie, že Loza venuje svojim spomienkam na boje na Slovensku plné tri kapitoly. Opisuje v nich boje o Šahy aj následný protiútok smerom na Lontov, kde jeho prápor utrpel značné straty od nemeckej obrany. Tento zážitok podáva veľmi sugestívne, pretože jeho samého od tragédie uchránilo iba to, že jeho Sherman sa pred dedinou prevrátil po tom, ako sa sklzol na zľadovatej ceste.³³ Detailne spomína aj na začiatok januárovej ofenzívy od Štúrova, predovšetkým na útok na Gbelce.³⁴ Jednotlivé epizódy doslova oplývajú množstvom technických a taktických detailov, napr. použitie sirén v útoku, ofenzíva v hustom snežení iba podľa vytyčeného azimutu – až po ťažko uveriteľný príbeh o zostrelení nemeckého strmhlavého bombardéra kanónom Shermana.³⁵

Lozova kniha sa jednoznačne radí k najlepším memoárom, aké máme z bojov druhej svetovej vojny na Slovensku k dispozícii. Vďaka jeho rozprávačskému talentu je z jej čítania rovnaký zážitok ako z kvalitného životopisného románu.

³¹ Dostupné na: https://ru.wikipedia.org/wiki/Лоза,_Дмитрий_Фёдорович, 7. 6. 2019.

³² LOZA, Dmitrij Fiodorovič. Tankist na „inomarke. Pobedili Germaniju, razbili Japoniju. Moskva: Jauza, Eksmo, 2005.

³³ LOZA, Tankist na „inomarke, s. 106-110.

³⁴ LOZA, Tankist na „inomarke, s. 118-124.

³⁵ LOZA, Tankist na „inomarke, s. 100-103.

Leonid Semionovič Loginov

Počas vojny v hodnosti seržanta slúžil ako vodič tanku T-34/85 1. práporu 36. gardovej tankovej brigády. Zúčastnil sa na bojoch v medzirieči Ipľa a Hrona v decembri 1944, na útoku na Komárno v januári 1945 a bránil hronské predmostie počas nemeckej operácie Südwind vo februári toho istého roku. Bol súčasťou trojice tankov pod velením podporučíka I. S. Deputatova, ktorá bránila zvyšok predmostia medzi obcami Svodín, Bruty a Kamenín. Zomrel v roku 2000, ale jeho spomienky sa dostali o rok neskôr do knihy „Vsem smert'am nazlo“, z ktorej ich prebral ruský server warheroes.ru a vďaka nemu sú prístupné aj slovenskému čitateľovi, pretože kniha je v našich končinách prakticky nedostupná.³⁶

Loginov sa ukázal ako skvelý pozorovateľ a rozprávač. Keďže za boj pri Kameníne dostal spolu s ďalšími ôsmimi spolubojovníkmi Zlatú hviezdu Hrdinu Sovietskeho zväzu, opisuje tieto dni veľmi podrobne.

Vďaka jeho zmyslu pre detail sa dokážeme vžiť do situácie beznádejného boja proti presile. Ale nielen to! Loginov podrobne opisuje postavenie svojej čaty na samote Bibit puszta v katastri Brutov. Vďaka vymenovaniu orientačných bodov umožňuje aj v súčasnosti, hoci už samota neexistuje, jej presnú lokalizáciu. Podáva dokonca aj také detaily ako prítomnosť výrazného terénneho zárezu potoka Krovina, z ktorého nemecké tanky vychádzali do útoku na Bibit puszta.

Priebeh bojov 17. až 24. februára sa nám v Loginovovom rozprávaní odvíja súvisle a verne, hoci napríklad niektoré dátumy a počty vozidiel protivníka sú očividne nesprávne, čo dnes dokážeme potvrdiť na základe štúdia archívnych dokumentov. Ale aj napriek tomu sú tieto spomienky zdrojom mimoriadne cenných informácií, ktoré sa z iných prameňov nedajú získať, ako napríklad skutočnosť, že sovietski tankisti na Bibit puszte mali vo vozidlách viac munície, než povoľovali predpisy, okolnosti ústupu zo samoty po boji zblízka s nemeckou pechotou a stiahnutie sa za Hron na jedinom zachránenom tanku.³⁷

Vzácnosť Loginovových memoárov zdôrazňuje tiež skutočnosť, že mnohé jeho informácie máme overené takpovediac z druhej strany. Taliansky historik S. Di Giusto totiž publikoval spomienky nemeckého tankistu K. Volletha, príslušníka 208. tankového práporu, ktorý počas operácie Südwind útočil práve na Bibit puszta, ktorú bránil Loginov.³⁸ Máme tak vzácnu príležitosť konfrontovať dva pohľady na jeden boj. Priebeh boja, po ktorom sa nemecký prápor musel po veľkých stratách stiahnuť do tyla, ako aj opis terénu sa v oboch textoch zhodujú.³⁹

Gagni Benejevič Uladžijev

Kalmyk, ktorý sa na Slovensko dostal ako veliteľ čaty v 31. protitankovej delostreleckej brigády, ktorá bola súčasťou Plijevovej jazdecko-mechanizovanej

³⁶ Dostupné na: http://warheroes.ru/hero/hero.asp?Hero_id=737, 7. 6. 2019.

³⁷ Tank, ktorý viedol Loginov, dostal krátko predtým zásah a posádka ho musela opustiť.

³⁸ DI GIUSTO, Stefano. Panzer-Sicherungs-Kompanien and Panzer-Abteilung 208 - I./Panzer-Regiment „Feldherrnhalle“. Italy 1943 - 1944/Hungary - Slovakia - Moravia 1944 - 1945. Erlangen: Tankograd publishing - Verlag Jochen Vollert, 2010, s. 204.

³⁹ ŠTEINER, Pavol. Deväť zlatých hviezd. Hrdinovia alebo náhodný výber propagandy? Tanková čata podporučíka Deputatova v obrane hronského predmostia. In *Studia Historica Nitriensia*, 2013, roč. 17, č. 1, s. 54-68.

skupiny. V roku 1946 demobilizoval a pôsobil ako učiteľ. Sám síce svoje spomienky nepublikoval, ale v roku 2009 novinár N. Mandžijev uverejnil výňatky z jeho denníka v časopise *Sovietskaja Kalmykija segodňa*.⁴⁰

Väčšina textu sa viaže k udalostiam 26. – 30. decembra 1944, keď Uladžijevova čata držala pozície južne od Plášťoviec. Išlo o kritické dni, v ktorých sa velenie nemeckej skupiny armád Juh zo všetkých síl snažilo znemožniť sovietskej 6. gardovej tankovej armáde rozvíjať úspešný postup v medzirieči Ipľa a Hrona. Keď 22. decembra zlyhal útok LVII. tankového zboru na Šahy, iniciatívu prebral IV. tankový zbor od severu – zo Štiavnických vrchov.

Nemecká 24. tanková divízia spolu so zvyškami brigády SS Dirlwanger atakovala riedko obsadené sovietske pozície v snahe prebiť sa k Šahám z druhej strany. Práve sem narýchlo presunul 2. ukrajinský front jazdecko-mechanizovanú skupinu generála Plijeva a v jej radoch aj G. B. Uladžijeva.

Jeho batéria sa rozmiestnila na úpätí výšiny južne od Plášťoviec, ktoré držali Nemci. Prvý deň si museli delostrelci najprv vybojovať akú-takú voľnosť pohybu v teréne. To predpokladalo znemožniť protivníkovi prehľad o dianí v okolí. Nemecká pozorovateľňa bola odhalená, ako zvyčajne, na kostolnej veži. Práve Uladžijev sa podujal na riadenie paľby, ktorá vežu zničila.

Nasledujúci deň sa Uladžijevova čata presunula na novú pozíciu, kde stála vysunutá, nechránená pechotou, s odkrytým krídlom. Nemecké opatrenia na seba nenechali dlho čakať. Sovietski delostrelci museli sami celú noc odrážať početné útoky protivníka. Až na tretí deň dostali posilu v podobe samopalnickej čaty. To sa už v priestore Šiah udomáčňovali strelecké divízie 7. gardovej armády. Sovieti mohli prejsť do útoku. Ďalší deň ráno Plášťovce dobyli. Uladžijevova jednotka sa mohla presunúť ďalej. O tom však už N. Mandžijev, žiaľ, nepíše.

Uladžijevove spomienky síce nemajú knižný rozsah, naznačujú však informačný potenciál memoárov radových vojakov a poddôstojníkov oplývajúcich hodnotnými detailmi.

Ivan Semionovič Lykov

Podobne ako S. Ch. Ajnutdinov pôsobil aj Lykov ako zástupca veliteľa pre politické veci 49. samostatného ťažkého tankového pluku. Začínal už v bojoch o Moskvu a s tankovými jednotkami prešiel až do Rakúska. V roku 1986 vyšla kniha jeho spomienok, nazvaná príznačne „V groznyj čas“. Hoci drvivá väčšina jej textu sa venuje bojom na území ZSSR, predsa len má pre poznanie vojnových operácií na Slovensku značný význam. Prináša totiž jedno z mála svedectiev o pôsobení 49. pluku na našom území.⁴¹

Ťažké tankové pluky sa v Červenej armáde začali formovať v priebehu roku 1944 ako odpoveď na nemecké prápory ťažkých tankov. Postupne sa ich výzbroj ustálila na ťažkých tankoch IS-2. Každá tanková armáda mala spravidla jeden takýto pluk, ktorý nasadzovala na tie najkritickejšie úseky.⁴²

⁴⁰ MANDŽIJEV, Nikolaj. Tri deržavy pokoril. *Sovietskaja Kalmykija segodňa*, 4, 2009, s. 8.

⁴¹ LYKOV, Ivan Semionovič. *V groznyj čas*. Moskva: Vojenizdat, 1986.

⁴² ŽELTOV, Igor – PAVLOV, Ivan – PAVLOV, Michail – SERGEJEV, Alexandr. *Tanki IS v bojach*. Moskva: Vostočnyj gorizont, 2002, s. 38.

Lykov, hoci literárne nevelmi zručný, opisuje vlastné zážitky politického pracovníka. Tie však nie sú pre naše poznanie dôležité, azda s výnimkou zaznamenania príchodu nového veliteľa pluku – podplukovníka Z. N. Seredu.⁴³

Po tom, ako Sovieti 14. decembra 1944 dobyli Šahy, otvorila sa im cesta k Hronu. Následne 20. decembra podnikla 6. gardová tanková armáda rozsiahly útok, ktorým dobyla Levice, dokonca aj prekročila Hron. Práve tento útok opisuje Lykov a zdôrazňuje účasť tankov svojho pluku. Potom nemecký LVII. tankový zbor od juhu zaútočil na Šahy v snahe odrezat' sovietske jednotky za Ipľom od svojho tyla. Lykov tu podrobne uvádza manéver, ktorým sa od pluku oddelila skupina siedmich IS-2 pod velením majora Kočurova; ponáhľala sa prehradiť cestu nemeckým jednotkám medzi obcami Tupá a Hrkovce.⁴⁴ Z iných zdrojov máme potvrdené, že v tomto boji sa Kočurovovým tankom spolu s ťažkými delami 301. protitankového pluku naozaj podarilo zažehnať nebezpečenstvo pádu Šiah a za cenu dvoch vyradených tankov zachrániť celú tankovú armádu.⁴⁵

Lykovove spomienky sa tak zaslúžili o objasnenie podielu 49. ťažkého tankového pluku na bojoch pri Šahách. Napriek epizodickému charakteru účasti tejto jednotky tak máme vzácny dôkaz o jej prítomnosti na juhozápadnom Slovensku.

Gennadij Ivanovič Obaturov

Počas vojny bol Obaturov náčelníkom štábu 13. gardovej mechanizovanej brigády. Zúčastnil sa na bojoch na Slovensku v decembri 1944 a januári i februári 1945. Po vojne mal zaujímavý osud: okrem iného v roku 1956 už ako generálmajor a veliteľ tankovej divízie potláčal protikomunistické povstanie v Budapešti, koncom sedemdesiatych rokov pôsobil ako vojenský poradca vo Vietname a na sklonku kariéry ešte tri roky riadil Vojenskú akadémiu M. V. Frunzeho.⁴⁶ V roku 1995, rok pred smrťou, mu vyšla kniha „Dorogi ratnyje krutyje“, v ktorej spomína na vojnové roky.⁴⁷

Pôsobenie svojej brigády na území Slovenska opisuje iba na niekoľkých stranách, ale aj tak prináša viacero zaujímavých informácií. Zmieňuje sa napríklad o drobných radostiach štábneho života, keď si dôstojníci v zriedkavých dňoch pokoja mohli dožičiť menšiu oslavu, alebo aj o tom, ako s politickým komisárom brigády podplukovníkom Listuchinom riešili problém s klebetami o opilstve veliteľa brigády – plukovníka P. I. Gorjačeva.⁴⁸

Hlavnú os Obaturovovho rozprávania však tvorí opis bojových operácií a ich štábneho riadenia vrátane umiestnenia štábov zboru aj brigád. Pomerne dobre vykresľuje stav brigád 4. gardového mechanizovaného zboru, ktoré sa na prelome rokov 1944 a 1945 nachádzali na pokraji bojaschopnosti. Na konci januára 13. a 15. brigáda museli odovzdať mužstvo a výzbroj zvyšným dvom brigádam zboru a stiahli sa do tyla. Odtiaľ ich potom po 17. februári presunuli na Hron, kde

⁴³ LYKOV, V groznyj čas, s. 291.

⁴⁴ LYKOV, V groznyj čas, s. 293.

⁴⁵ ŠTEINER, Babylon armád 1, s. 38.

⁴⁶ Dostupné na: https://ru.wikipedia.org/wiki/Обатуров,_Геннадий_Иванович, 7. 6. 2019.

⁴⁷ OBATUROV, Gennadij Ivanovič. Dorogi ratnyje krutyje. Vospominanija ob učasti v Velikoj Otečestvennoj vojne. Moskva 1995.

⁴⁸ OBATUROV, Dorogi ratnyje krutyje, s. 411.

mali so zvyškom svojich síl, najmä s protiletadlovými zbraňami, podporovať obranu sovietskych jednotiek na hronskom predmostí.⁴⁹

Obaturovove memoáre napriek svojmu kvantitatívne malému rozsahu podávajú takmer až reportážny obraz o živote mechanizovanej brigády bojujúcej z posledných síl. Po februári 1945 už do boja nikdy nasadená nebola.

Arkadij Vladimirovič Sverdlov

Išlo o synovca významného ruského revolucionára židovského pôvodu J. M. Sverdlova. V rokoch 1944 až 1950 bol s prestávkami trikrát náčelníkom štábu Dunajskej vojenskej flotily. O jeho povojnovej kariére nie sú dostupné bližšie informácie.⁵⁰ Pravdepodobne zomrel začiatkom 80. rokov, jeho memoáre nazvané „Voploščenije zamysla“ vyšli až posmrtné, a to v roku 1987.⁵¹

Už len samotný fakt, že opisuje svoju činnosť druhého muža flotily, má pre nás význam, pretože o pôsobení tejto jedinej zložky sovietskeho námorníctva na našom území sme dosiaľ mali z literatúry iba veľmi málo informácií.

Sverdlov pomerne dosť priestoru venuje akciám flotily na slovenskom úseku Dunaja. Tá 19. – 22. marca 1945 vysadila prápor námornej pechoty pri maďarskej obci Tát (západne od Ostrihomu). Podrobne opisuje, ako sa rodil plán výsadku aj ako na jeho realizáciu osobne naliehal veliteľ frontu maršal Malinovskij. Zároveň s prirodzeným rozprávačským talentom vykresľuje atmosféru v štábe aj energickú osobnosť veliteľa flotily – kontraadmirála G. N. Cholost'akova.⁵²

V priebehu výsadku pri Táte sa prerušilo spojenie medzi štábom flotily a desantom. Sverdlov rozpráva, ako ho veliteľ vyslal k sprievodnému delostreleckému oddielu v ústí Ipľa, odkiaľ vysielačkou komunikoval s obkľúčeným oddielom námornej pechoty. Zároveň opisuje činnosť delostrelcov.⁵³

Následne 28. a 29. marca flotila opäť vysadila 83. brigádu námornej pechoty pri Radvani nad Dunajom a podieľala sa na obsadení Komárna. Sverdlov tieto akcie opisuje presne a na rozdiel od iných sovietskych autorov sa nemýli v základných faktoch, dátumoch, číslach jednotiek.⁵⁴

Kniha „Voploščenije zamysla“ sa tak dá považovať za zásadný prameň pri rekonštrukcii operácií Dunajskej flotily na Slovensku.

Sergej Alexandrovič Andrjuščenko, Timofej Zacharovič Vinogradov

Ďalšie dve memoárové diela majú pre nás iba okrajový, epizodický význam.

Plukovník Andrjuščenko bol náčelníkom štábu 23. streleckého zboru. Ten sa na územie Slovenska dostal na konci marca 1945, keď ho presunuli cez Dunaj, aby sa zúčastnil na dobýjaní Komárna. Napriek tomu, že ide iba o jedinú opísanú operáciu, autor ju podáva so všetkou podrobnosťou v knihe „Načinali my na Slavutiče“, ktorá vyšla v roku 1979.⁵⁵ Každý, kto sa zaujíma o vojenské

⁴⁹ OBATUROV, Dorogi ratnyje krutyje, s. 413-414.

⁵⁰ Dostupné na: http://cyclowiki.org/wiki/Аркадий_Владимирович_Свердлов, 7. 6. 2019.

⁵¹ SVERDLOV, Arkadij Vladimirovič. Voploščenije zamysla. Moskva: Vojenizdat, 1987.

⁵² SVERDLOV, Voploščenije zamysla, s. 141-148.

⁵³ SVERDLOV, Voploščenije zamysla, s. 146.

⁵⁴ SVERDLOV, Voploščenije zamysla, s. 150-152.

⁵⁵ ANDRJUŠČENKO, Sergej Alexandrovič. Načinali my na Slavutiče... Moskva: Vojenizdat, 1979.

dejiny, či už profesionálne, alebo amatérsky, ocení detaily o plánovaní a realizácii prechodu dvoch streleckých divízií a tiež o ich okamžitom prechode do útoku na mesto. Pri oslobodzovaní Komárna spomína aj leví podiel Dunajskej flotily a námornej pechoty.⁵⁶

Ďalej sa venuje i postupu na Bratislavu a jej oslobodeniu, žiaľ, už nie tak podrobne ako v prípade boja o Komárno.⁵⁷

Vinogradovova kniha „Dorogoje – navsegda“ je zas písaná z pohľadu stranického funkcionára, politického komisára batérie v 155. gardovom delostreleckom pluku 72. gardovej streleckej divízie. Celé dielo pozostáva z navzájom nesúvisiacich epizód z rôznych období vojny.⁵⁸ Autor sa na niekoľkých stranách podrobne venuje bojom svojho pluku počas nemeckého útoku na hranské predmostie vo februári 1945. Pomerne detailne opisuje najmä prvý deň nemeckej ofenzívy, ktorá najťažšie dopadla práve na jeho divíziu. Spomína aj také zaujímavé detaily, ako napríklad používanie tzv. Molotovových koktejlův sovietskymi vojakmi v boji proti nemeckým tankom.⁵⁹ Stručne, ale pritom výstižne vykresľuje zúfalú situáciu na predmostí, kedy silne preriedené strelecké a delostrelecké jednotky s ojedinelou podporou tankov museli čeliť niekoľkonásobnej presile protivníka.

Škoda, že sa Vinogradov rovnako nevenoval aj iným bojom svojej jednotky na území Slovenska.

Letci

Memoáre príslušníkov letectva spravidla patria k najčítanejším. Nielen pre samotnú atraktivitu vzdušného boja, ale aj preto, že majú špecifickú atmosféru. Letec je už svojou podstatou romantik a to vidno aj na jeho spomienkach.

Sovietski letci, ktorí bojovali nad juhozápadným Slovenskom, napísali viacero kníh spomienok na svoju službu. Žiadna z nich sa však nevenuje podrobnejšie nášmu územiu. Aké-také zaujímavé detaily obsahuje napríklad kniha „Serebrjanyje kryľja“ od pilota 122. stíhacieho pluku *Vasilija Andrejeviča Kuznecova* z roku 1972.⁶⁰ Ide o pútavé čítanie plné opisov vzdušných súbojov a prieskumných misií s presným udaním toponým na južnom aj strednom Slovensku. V texte zaujme okrem iného zmienka o používaní koristného nemeckého prieskumného lietadla Fieseler Fi-156 Storch v Kuznecovovom pluku.⁶¹

Interesantné podrobnosti sa dajú nájsť aj v pamätiach pilota 312. nočnej bombardovacej divízie *Michaila Alexandroviča Nikolajeva* s úderným názvom „Dobrovoľcy, šag vperiod!“. Vyšla v roku 1987.⁶² Divízia používala ľahké dvojplášňiky Polikarpov Po-2 na rušivé nočné bombardovanie. Stroje bez akéhokoľvek pancierovania boli doslova lietajúcimi rakvami a každý let bol lotériou. Napriek tomu divízia účinne pomáhala pozemným vojskám v útoku aj v obrane.

⁵⁶ ANDRJUŠČENKO, Načinali my na Slavutiče..., s. 264-267.

⁵⁷ ANDRJUŠČENKO, Načinali my na Slavutiče..., s. 268.

⁵⁸ VINOGRADOV, Timofej Zacharovič. Dorogoje – navsegda. Moskva: Vojenizdat, 1977.

⁵⁹ VINOGRADOV, Dorogoje – navsegda, s. 134.

⁶⁰ KUZNECOV, Vasilij Andrejevič. Serebrjanyje kryľja. Moskva: Vojenizdat, 1972.

⁶¹ KUZNECOV, Serebrjanyje kryľja, s. 126.

⁶² NIKOLAJEV, Michail Alexandrovič. Dobrovoľcy, šag vperiod! Moskva: Molodaja Gvardija, 1987.

Nikolajev opisuje viaceré lety nad Slovenskom aj Maďarskom, nálady pilotov a ich každodenný život. Pôsobivý je najmä zážitok, keď po dobytí Komárna koncom marca 1945 objavil trosky zostreleného lietadla svojich spolubojovníkov D. Litvinova a I. Suvorova. Doslova uvádza, že s nájdením tiel pilota a palubného strelca mu pomohol neznámy starec, ktorý dokonca vedel po rusky!⁶³ Azda miestny veterán 1. svetovej vojny z východného frontu?

V knihe „Rešenija prinimalis na zemle“ od náčelníka operačného oddelenia 5. leteckej armády *Stepana Naumoviča Grečka*⁶⁴ sa spomína zaujímavá historka, ktorá dokumentuje vzťahy medzi najvyššími dôstojníkmi 2. ukrajinského frontu: 13. decembra prebehlo na štábe frontu virtuálne cvičenie na mape, na ktorom sa mali zúčastniť velitelia všetkých armád a armádnych skupín. Témou bolo prekročenie Hrona a dobytie Ostrihomu. Generála Šumilova, veliteľa 7. gardovej armády, vrátil pri tomto cvičení maršal Malinovskij dvakrát do východiskového postavenia a generála Plijeva dokonca trikrát.⁶⁵

Aj iní letci spísali svoje zážitky z bojov nad juhozápadným Slovenskom. V nich už ale veľa hodnotných detailov nenájdeme. Väčšinou sa sústreďujú na vykreslenie bojov nad obliehanou Budapešťou alebo potom pri postupe na Viedeň. Iba občas zmieňujú slovenské toponymá ako orientačné body pre fixáciu vzdušných súbojov. V tom lepšom prípade zaznamenávajú prelety na nové poľné letiská, čím umožňujú ich lokalizáciu.

Takéto memoáre po sebe zanechal veliteľ 5. bitevného zboru generál *Nikolaj Petrovič Kamanin* („Ljotčiki i kosmonavty“),⁶⁶ legendárny stíhač *Kirill Alexejevič Jevstignejev* („Krylataja gvardija“)⁶⁷ a pilot bitevného Il'jušina Il-2 *Timofej Sergejevič Ljadskij* („Zapiski iz lotnogo planšeta“).⁶⁸

Záver

Publikácie pamätí sovietskej proveniencie obsahujú väčšinou iba malé percento informácií viažucich sa k nášmu územiu. Niet sa čo čudovať, prevažná časť autorov prešla celým východným frontom od roku 1941, takže udalosti tých niekoľkých mesiacov, ktoré strávili na juhozápadnom Slovensku, sú pre nich iba jednými z mnohých.

V porovnaní s memoármi nemeckých účastníkov bojov na juhozápadnom Slovensku sa sovietski autori pohybujú vo viacerých kvalitatívnych rovinách.

Prvú skupinu, početnejšiu, tvoria knihy pamätí, ktoré vyšli ešte počas existencie Sovietskeho zväzu, bývajú spravidla viac alebo menej poznačené oficiálnou ideológiou. Obsahujú povinné „úlitby“ komunistickej strane, zdôrazňujú zásluhy jej členov a členov Komsomolu, o typickej terminológii s nadmerným používaním výrazov typu „fašistickí okupanti“ a pod. ani nehovoriac. To však neznamená, že po očistení od tohto ideologického nánosu nepredstavujú tieto staršie

⁶³ NIKOLAJEV, Dobrovoľcy, šag vperiod!, s. 330-331.

⁶⁴ GREČKO, Stepan Naumovič. Rešenija prinimalis na zemle. Moskva: Vojenizdat, 1984.

⁶⁵ GREČKO, Rešenija prinimalis na zemle, s. 258-259.

⁶⁶ KAMANIN, Nikolaj Petrovič. Lotčiki i kosmonavty. Moskva: Politizdat, 1971.

⁶⁷ JEVSTIGNEJEV, Kirill Alexejevič. Krylataja gvardija. Moskva: Vojenizdat, 1982.

⁶⁸ LJADSKIJ, Timofej Sergejevič. Zapiski iz lotnogo planšeta. Vojennye dnevniki. Vitebsk, rok vydania neuvedený. Dostupné na: www.militera.lib.ru.

tituly kvalitný zdroj informácií na rekonštrukciu udalostí na prelome rokov 1944 a 1945 v našich končinách.

Spomienky maršala Zacharova a generála Plijeva sa v istom zmysle dajú porovnať k pamätiam nemeckých generálov z 2. svetovej vojny. Jedni aj druhí sa snažia v rámci vykresľovania svojich operácií podávať fakty v takom svetle, aby vynikli ich zásluhy. Obzvlášť dobre to vidno na Zacharovovom texte, keď sa autor zámerne vyhýba pre neho zjavne traumatizujúcej epizóde ústupu z hronského predmostia, za ktorý sa stal terčom kritiky z najvyšších miest. Plijev zas pre zmenu evidentne vyvyšuje svoje účinkovanie v prvej línii. Viackrát podáva konanie svojich podriadených veliteľov zborov a divízií ako pomalé a nerozhodné. V tom momente prichádza na scénu on, „hrdina v lesklej zbroji“, a osobne rieši vzniknuté problémy. Je dosť možné, že sa v tomto ohľade inšpiroval Stalinovým kultom osobnosti...

Druhá skupina, knihy publikované od 90. rokov dodnes, už je v drvivej väčšine prípadov ideologicky neutrálna. Výnimku z tohto pravidla reprezentujú memoáre S. Ch. Ajnutdinova, ktorý ani po vyše päťdesiatich rokoch od vojny nestratil nič z myslenia politického komisára...

Obrovskú hodnotu majú pre ďalší historický aj archeologický výskum bojov 2. svetovej vojny spomienky poddôstojníkov a nižších dôstojníkov (napr. D. F. Loza, L. S. Loginov či G. B. Uladžijev). Svojimi presnými opismi bojísk pomáhajú dopodrobna objasniť taktické detaily jednotlivých zrážok aj s ohľadom na dobovú konfiguráciu terénu, ktorá sa môže diametrálne líšiť od dnešnej.

V praxi sme už takto využili napríklad Loginovove pamäti. V spolupráci s Katedrou archeológie FF UK v Bratislave sme na jeseň 2018 vykonali povrchový archeologický prieskum lokality, kde ešte na konci vojny stála v prameňoch toľkokrát spomínaná Bibit puszta, miesto ťažkých tankových bojov vo februári 1945. Presné miesto sme identifikovali podľa vysokej koncentrácie zvyškov milítárií, najmä nábojníc, a tiež vďaka množstvu fragmentov tehál z muriva troch budov, ktoré kedysi samotu tvorili. Priamo tam sa dali verifikovať Loginovove aj Vollethove údaje týkajúce sa sklonu terénu, vzdialenosti od poľných ciest či prítomnosti úžľabiny, v ktorej sa formovali nemecké útočné formácie.

Z uvedeného vyplýva, že potenciál memoárovej literatúry vo vojensko-historickom výskume, archeológii konfliktov či pamiatkovej starostlivosti o miesta významných bojových konfliktov je podstatne väčší, než sme mu donedávna prisudzovali.

Zoznam použitých prameňov a literatúry:

Memoárová literatúra:

AJNUTDINOV, Sergej Chusajnovič. V pamiaty i v serdce. Jekaterinburg: GIPP „Uraľskij rabočij“, 2000.

ANDRJUŠČENKO, Sergej Alexandrovič. Načinali my na Slavutiče... Moskva: Vojenizdat, 1979.

ČUJKOV, Vasilij Ivanovič. Koniec tretej ríše. Bratislava: Obzor, 1967.

GREČKO, Stepan Naumovič. Rešenija prinimalis na zemle. Moskva: Vojenizdat, 1984.

JEVSTIGNEJEV, Kirill Alexejevič. Krylataja gvardija. Moskva: Vojenizdat, 1982.

KAMANIN, Nikolaj Petrovič. Lotčiki i kosmonavty. Moskva: Politizdat, 1971.

- KUZNECOV, Vasilij Andrejevič. Serebrjanyje kryľja. Moskva: Vojenizdat, 1972.
- LJADSKIJ, Timofej Sergejevič. Zapiski iz Iotnogo planšeta. Vojennye dnevniki. Vitebsk, rok vydania neuvedený. Dostupné na: www.militera.lib.ru.
- LOZA, Dmitrij Fiodorovič. Tankist na „inomarke“. Pobedili Germaniju, razbili Japoniju. Moskva: Jauza, Eksmo, 2005.
- LYKOV, Ivan Semionovič. V groznyj čas. Moskva: Vojenizdat, 1986.
- MALINOVSKIJ, Rodion Jakovlevič. Soldaty Rossii. Moskva: Vojenizdat, 1988.
- MANDŽIJEV, Nikolaj. Tri deržavy pokoril. Sovjetskaja Kalmykija segodňa, 4, 2009, s. 8.
- NIKOLAJEV, Michail Alexandrovič. Dobrovoľcy, šag vperiod! Moskva: Molodaja Gvardija, 1987.
- OBATUROV, Gennadij Ivanovič. Dorogi ratnyje krutyje. Vospominanija ob učasti v Velikoj Otečestvennoj vojne. Moskva 1995.
- PLIJEV, Issa Alexandrovič. Čerez Gobi i Chingan. Moskva: Vojenizdat, 1965.
- PLIJEV, Issa Alexandrovič. V bojach za osvoboždenije Rumynii, Vengrii, Čechoslovakii. Ordžonikidze: Ir, 1971.
- PLIJEV, Issa Alexandrovič. Dorogami vojny. Moskva: Kniga, 1985.
- SVERDLOV, Arkadij Vladimirovič. Voploščenie zamysla. Moskva: Vojenizdat, 1987.
- VINOGRADOV, Timofej Zacharovič. Dorogoje – navsegda. Moskva: Vojenizdat, 1977.
- ZACHAROV, Matvej Vasilievič. Ot Budapešta do Pragi. In 9. maja 1945. Vospominanija. Moskva: Nauka, 1970. Dostupné na: <http://militera.lib.ru/memo/russian/9may/06.html>, 7. 6. 2019. Nečíslované.
- ŽUKOV, Georgij Konstantinovič. Vospominanija i razmyšlenija. Moskva: Olma-Press, 2002.

Monografie a zborníky ako celok:

- BENČÍK, Antonín a kol. Osvobození Československa Rudou armádou 1944/1945. Praha: Naše vojsko, 1965.
- DI GIUSTO, Stefano. Panzer-Sicherungs-Kompanien and Panzer-Abteilung 208 – I./Panzer-Regiment „Feldherrnhalle“. Italy 1943 – 1944/Hungary – Slovakia – Moravia 1944 – 1945. Erlangen: Tankograd publishing – Verlag Jochen Vollert, 2010.
- GRYLEV, A. N. – GURKIN, V. V. – MOROZOV, V. P. – RYŽAKOV, A. F. Oslobodenie Československa. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1966.
- Osvoboždenije Jugo-Vostočnoj i Centralnoj Jevropy vojskami 2-go i 3-go Ukrainских frontov 1944 – 1945. Moskva: Nauka, 1970.
- SOKOLOV, Boris Vadimovič. Maršal Malinovskij. Moskva: Novyj chronograf, 2016.
- ŠTEINER, Pavol. Babylon armád 1 (Boje medzi Ipl'om a Hronom, zima 1944 – 1945). Bratislava: Magnet Press, 2018.
- ŠTEINER, Pavol. Babylon armád 2 (Boje medzi Hronom a Váhom, február – apríl 1945). Bratislava: Magnet Press, 2019.
- Velikaja otečestvennaja vojna 1941 – 1945. Moskva: Sovjetskaja enciklopedija, 1985.
- ŽELTOV, Igor – PAVLOV, Ivan – PAVLOV, Michail – SERGEJEV, Alexandr. Tanki IS v bojach. Moskva: Vostočnyj gorizont, 2002.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách:

- ŠTEINER, Pavol. Sedem Stalinov pri Šahách. 49-j otdeľnyj gvardejskij ťaželyj tankovyj Krasnoseľskij Krasnoznamennyj, ordena Kutuzova polk proryva v bojach na juhozápadnom Slovensku, 2012. In *Studia Historica Nitriensia*, 2012, roč. 16, č. 1 – 2, s. 135-140.

ŠTEINER, Pavol. Deväť zlatých hviezd. Hrdinovia alebo náhodný výber propagandy? Tanková čata podporučíka Deputatova v obrane hronského predmostia. In *Studia Historica Nitriensia*, 2013, roč. 17, č. 1, s. 54-68.

ŠTEINER, Pavol. Živý/mŕtvy Alexej Dmitrijevič Ponomarjov. In *Studia Historica Nitriensia*. 2017, roč. 21, č. 2, s. 450-458.

Internetové zdroje:

http://cyclowiki.org/wiki/Аркадий_Владимирович_Свердлов, 7. 6. 2019.

<https://mylevice.sme.sk/c/7652937/marsal-malinovskij-oslobodzoval-pred-70-rokmi-levice-a-mesta-na-slovensku.html>, 2. 6. 2019.

https://ru.wikipedia.org/wiki/Захаров,_Матвей_Васильевич, 7. 6. 2019.

https://ru.wikipedia.org/wiki/Плиев,_Исса_Александрович, 7. 6. 2019.

https://ru.wikipedia.org/wiki/Лоза,_Дмитрий_Фёдорович, 7. 6. 2019.

https://ru.wikipedia.org/wiki/Обатуров,_Геннадий_Иванович, 7. 6. 2019.

http://warheroes.ru/hero/hero.asp?Hero_id=737, 7. 6. 2019.

Počet slov: 7442

Počet znakov vrátane medzier: 53 339